

Модель професійної компетентності спеціаліста юридичної сфери діяльності

Ivashkevych I.V. The model of the professional competence of a lawyer / I.V. Ivashkevych // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 33. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 221–231.

І.В. Івашкевич. Модель професійної компетентності спеціаліста юридичної сфери діяльності. У статті проаналізовано проблему структури професійної компетентності фахівця юридичної сфери діяльності. Зазначено, що в роботах, присвячених дослідженню професійної компетентності юриста, розрізняють такі її види: спеціальна; соціальна; аутокомпетентність; екстремальна професійна.

Запропоноване авторське визначення професійної компетентності фахівця юридичної сфери діяльності. Зазначено, що професійна компетентність є особистісним новоутворенням особистості студента, що структурно складається з компонентів, які, у свою чергу, вміщують складові, що у своїй сукупності визначають певну психологічну категорію, яка так чи інакше детермінує становлення професійної компетентності фахівця. Наголошено, що професійна компетентність юриста складається із таких компонентів: 1) мотиваційно-цільового; 2) когнітивного; 3) соціального; 4) аксіологічного; 5) аутопсихологічного.

У статті охарактеризовано структуру мотиваційно-цільового компонента професійної компетентності фахівця юридичної сфери діяльності, який включає: мотивацію виконання юридичної діяльності; мотивацію досягнення успіху; здатність ставити цілі власної діяльності та їх досягати; професійне самовизначення; професійну готовність як стан студента, який характеризується науково-теоретичною, психологічною, юридичною, фізичною готовністю тощо.

Визначено, що когнітивний компонент професійної компетентності фахівця юридичної сфери діяльності передбачає сформованість у людини знань, умінь і навичок, професійно значущого досвіду тощо, а також висвітлює розвиток здатності спеціаліста до використання цих знань, умінь та навичок, фреймів професійно значущого досвіду на практиці.

Зазначено, що до структури соціального компоненту професійної компетентності юриста належать комунікативна компетентність, емоційно-експресивні особливості особистості та моторно-вольові якості фахівця. Визначено, що базовими підструктурними елементами аутоп-

сихологічного компонента є професійне самовизначення та самоактуалізація юриста.

Ключові слова: професійна компетентність, мотиваційно-цільовий компонент, когнітивний компонент, соціальний компонент, аксіологічний компонент, аутопсихологічний компонент.

И.В. Ивашкевич. Модель профессиональной компетентности специалиста юридической сферы деятельности. В статье проанализирована проблема структуры профессиональной компетентности специалиста юридической сферы деятельности. Отмечено, что в работах, посвящённых исследованию профессиональной компетентности юриста, различают следующие её виды: специальная; социальная; аутокомпетентность; экстремальная профессиональная.

Предложено авторское определение профессиональной компетентности специалиста юридической сферы деятельности. Указано, что профессиональная компетентность является личностным новообразованием студента, структурно состоит из компонентов, которые в своей совокупности определяют определённую психологическую категорию. Последняя так или иначе детерминирует становление профессиональной компетентности специалиста. Подчёркнуто, что профессиональная компетентность юриста состоит из следующих компонентов: 1) мотивационно-целевого; 2) когнитивного; 3) социального; 4) аксиологического; 5) аутопсихологического.

В статье предложена характеристика структуры мотивационно-целевого компонента профессиональной компетентности специалиста юридической сферы деятельности. Данный компонент состоит из: мотивации выполнения юридической деятельности; мотивации достижения успеха; способности формулировать цели своей деятельности и их достигать; профессионального самоопределения; профессиональной готовности как состояния студента, которое характеризуется научно-теоретической, психологической, юридической, физической готовностью.

Было показано, что когнитивный компонент профессиональной компетентности специалиста юридической сферы деятельности предполагает наличие у человека знаний, умений и навыков, профессионально значимого опыта, а также определяет развитие способности специалиста к использованию этих знаний, умений и навыков, фреймов профессионально значимого опыта на практике.

Подчёркнуто, что в структуру социального компонента профессиональной компетентности юриста включены коммуникативная компетентность, эмоционально-экспрессивные особенности личности и моторно-волевые качества специалиста. При этом базовыми подструктурными элементами аутопсихологического компонента являются профессиональное самоопределение и самоактуализация юриста.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, мотивационно-целевой компонент, когнитивный компонент, социальный компонент, аксиологический компонент, аутопсихологический компонент.

Постановка проблеми. У науковій царині існують досить різноманітні підходи щодо визначення сутності, змісту, структури та можливостей формування професійної компетентності. Деякі автори (О.О.Бодальов [1], Н.В.Кузьміна [4] та ін.) пропонують розглядати цю проблему суто з психологічної точки зору, наголошуючи на механізмах формування професійної компетентності, інші – А.К.Маркова [5], В.О.Сластьонін [7] та ін. – акцентують увагу на розвиткові особистісних характеристик, професійно значущих якостей фахівця. Такі вчені, як Е.Ф.Зеєр [3], К.К.Платонов [6], Г.М.Романцев [3] та ін., виходять з того, що полівалентна професійна компетентність є однією з ключових кваліфікацій, тому мати сформовану професійну компетентність означає набути розвитку базових компетенцій. У структурі діяльності юриста визначають професійну компетентність А.О.Деркач [2], Н.В.Кузьміна [4] та ін. Ці вчені орієнтуються, як правило, на знання, вміння та навички фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цілому в роботах, присвячених дослідженню професійної компетентності юриста [2; 5; 7], розрізняють такі її види:

- спеціальна компетентність – як здійснення спеціалістом власне професійної діяльності на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток (Е.Ф.Зеєр [3], А.К.Маркова [5], К.К.Платонов [6] та ін.);
- соціальна компетентність – як здійснення спільної (групової, продуктивної) професійної діяльності, а також опанування на належному рівні прийнятими в даній професії прийомами професійного спілкування, усвідомлення соціальної відповідальності власне за результати своєї діяльності (О.О.Бодальов [1], О.М.Шахматова [8] та ін.);
- аутокомпетентність як адекватне уявлення фахівця про свої соціально-професійні характеристики, володіння техніками подолання професійних деструкцій та стану когнітивного дисонансу (Н.В.Кузьміна [4], В.О.Сластьонін [7] та ін.);
- екстремальна професійна компетентність як здатність діяти у неочікувано складних умовах, у разі аварій, порушень технологічних процесів тощо (О.М.Шахматова [8] та ін.).

Незважаючи на велику кількість виділених видів професійної компетентності фахівців юридичної сфери діяльності, жоден з авторів не окреслює сутність, так званого, базового критерію, за яким можна було б їх класифікувати. Так, наприклад, соціальна і екстремальна компетентності мають різні характеристики

для їхньої класифікації, а, отже, розрізняються за структурою, змістом та умовами формування. Зазначимо лише, що названі види компетентності означають зрілість людини в професійній діяльності і спілкуванні, становлення особистості як професіонала, формування його індивідуальності тощо. У науковій літературі зрілість розглядають як період найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей людини, прояви розвиненої відповідальності, потреби в турботі про інших людей, здатності до активної участі в житті суспільства тощо [2, с. 13].

Проте структура професійної компетентності фахівця саме юридичної сфери діяльності досі є не до кінця проаналізованою в науковій літературі. Отже, зважаючи на актуальність даної проблеми, **завданнями** нашої статті є:

1. Запропонувати власне визначення професійної компетентності фахівця юридичної сфери діяльності.
2. Запропонувати модель професійної компетентності спеціаліста юридичної сфери діяльності, описати структурні компоненти цієї моделі, їхній зміст тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми вважаємо, що професійна компетентність є особистісним новоутворенням особистості студента, що структурно складається з компонентів, які, у свою чергу, вміщують складові, що у своїй сукупності визначають певну психологічну категорію, яка так чи інакше детермінує становлення професійної компетентності фахівця. Отже, професійна компетентність юриста складається із таких компонентів: 1) мотиваційно-цільовий компонент; 2) когнітивний компонент; 3) соціальний компонент; 4) аксіологічний компонент; 5) аутопсихологічний компонент.

Охарактеризуємо кожен компонент більш детально. Отже, **мотиваційно-цільовий компонент** включає: мотивацію виконання юридичної діяльності; мотивацію досягнення успіху; здатність ставити цілі власної діяльності та їх досягати; професійне самовизначення, що є критерієм здійснення успішної професійної діяльності; професійну спрямованість як психологічну орієнтацію студента на професійну діяльність, що включає змістову та мотиваційну сторони; професійну готовність як стан студента, який характеризується науково-теоретичною, психологічною, юридичною, фізичною готовністю тощо.

Більш детально, на нашу думку, слід зупинитися на структурному елементі «професійна спрямованість особистості». Як відомо, професійна спрямованість особистості є найвищим рів-

нем в ієрархії структури особистості, за К.К.Платоновим [6], і, в той же час, її базовою характеристикою [3]. Отже, можна вважати, що професійна спрямованість особистості є ключовим моментом у розвитку професійної компетентності, оскільки спрямованість визначає змістово-функціональну сторону набуття майбутнім фахівцем професійної освіти, в процесі чого і формується компетентність [5, с. 108]. Професійна спрямованість, що вміщує систему мотивів, здатностей, цінностей, прагнень, які експлікуються в цілях, настановленнях, намірах, прагненнях тощо, з одного боку, є детермінантою професійної компетентності, а, з іншого, – фактором її успішного формування.

Як система професійна спрямованість особистості вміщує декілька компонентів:

- когнітивний, пов'язаний з усвідомленням мети діяльності та здатності особистості щодо її реалізації;
- практичний (дієвий), пов'язаний з усвідомленням професійної майстерності;
- емоційний компонент, що відображує ставлення фахівця щодо об'єктів діяльності [8, с. 147].

Слід зазначити, що професійна спрямованість відіграє найважливішу роль у формуванні професійної позиції фахівця, яка, на думку деяких дослідників [3; 5; 7], у свою чергу, є одним із показників високого рівня професійної компетентності. Професійна позиція експлікується як система сформованих ціннісних настановлень та орієнтацій, ставлень і оцінок особистісного і професійно-значущого досвіду, реальності і перспектив, а також власних домагань, які визначають характер дій та поведінки фахівця під час виконання службової та повсякденної діяльності [7, с. 6].

Наступним компонентом професійної компетентності юриста є *когнітивний компонент*, який передбачає сформованість у фахівця знань, умінь та навичок, професійно значущого досвіду тощо, а також висвітлює розвиток здатності спеціаліста до використання цих знань, умінь і навичок, фреймів професійно значущого досвіду на практиці. Когнітивний компонент вміщує як загальнопрофесійні знання, вміння та навички, якими має володіти кожен фахівець, не обов'язково юридичної сфери діяльності, так і спеціальні знання, вміння й навички, притаманні спеціалістам юридичної сфери діяльності.

До *спеціальних знань, умінь та навичок юриста* відносимо:
– *юрист має знати*: види правопорушень та вимоги щодо юридичної відповідальності; поняття і склад адміністративного

правопорушення, порядок залучення до адміністративної відповідальності та види адміністративних покарань; поняття і склад злочину, підстави притягнення до кримінальної відповідальності; порядок укладання цивільно-правових договорів, вимоги щодо їх змісту, види договорів, принципи виконання цивільно-правового договору; форми захисту прав громадян та юридичних осіб; види і порядок цивільного судочинства, основні етапи цивільного процесу; трудові права та обов'язки працівників і роботодавців, види трудових договорів, зміст трудової дисципліни, порядок розв'язання трудових спорів; виконавче виробництво; основні правила професійної етики та прийоми ділового спілкування в колективі; систему документаційного забезпечення управління; основи бізнес-планування;

– *юрист має вміти*: працювати з нормативно-правовими актами та іншими інформаційними джерелами; застосовувати їх у професійній діяльності; застосовувати на практиці норми різних галузей права; оперувати юридичними поняттями і категоріями; складати різні види цивільно-процесуальних та кримінально-процесуальних документів; аналізувати і готувати пропозиції щодо вдосконалення правової діяльності установ, підприємств, організацій; складати організаційно-розпорядчі документи; складати й оформляти претензійно-позовну документацію; здійснювати обробку вхідних, внутрішніх і вихідних документів, контроль за їхнім виконанням; оформляти документи для передачі в архів організації; реалізувати права і обов'язки юриста, слідчого, помічника прокурора, дізнавача, судового пристава і т.д. в конкретних умовах професійної діяльності; використовувати комп'ютерну техніку в режимі користувача.

Наступним компонентом професійної компетентності юриста є *соціальний*. До даного компонента належать комунікативна компетентність, емоційно-експресивні особливості особистості та моторно-вольові якості фахівця.

До спеціальних психофізіологічних властивостей, характерних для юристів, можна також віднести здатність до вербалізації (легкість мовлення, здатність без напруги висловлювати думки про ті чи інші події) та емоційну стабільність (відсутність схильностей до тривожного стану, фрустрації, агресивності, легкої збудливості, здатність швидко пристосовуватися до різних умов оточуючого середовища, адекватна самооцінка тощо).

До спеціальних психофізіологічних якостей юриста ми також відносимо адаптивність. Адаптивність – це здатність юристів ефективно виконувати свої функції в умовах постійної зміни

навколишнього середовища. Іншою важливою психофізіологічною якістю юриста є гнучкість. Гнучкість – це здатність фахівців змінюватися у відповідних умовах професійної взаємодії, налагоджувати контакти з потрібними організаціями, суспільними об'єднаннями громадян, населенням тощо.

Розрізняють емоційну та поведінкову гнучкість. Емоційна гнучкість виявляється у використанні юристом різноманітних і адекватних як зовнішніх (рухових) форм активності, так і внутрішніх (психічних); отже, емоційна гнучкість – це оптимальне (гармонійне) поєднання емоційної експресивності й емоційної стійкості особистості.

Емоційна гнучкість найбільшою мірою пов'язана з гнучкістю поведінковою, що розуміється як здатність юриста відмовлятися від сталих способів поведінки і застосовувати нові оригінальні підходи до розв'язання проблемної ситуації.

Отже, під поведінковою гнучкістю розуміється оптимальне (гармонійне) поєднання найбільш ефективних (принципово значущих) паттернів поведінки і різноманітних (оригінальних) способів здійснення рольової взаємодії. Також, крім адаптивності та гнучкості, важливими психофізіологічними якостями юриста є:

- відкритість (транспарентність, що передбачає оцінку ступеня прозорості діяльності юристів, включаючи процес прийняття юридичних рішень і планування програм);
- оперативність (швидкість виконання діяльності в умовах прийняття актуальних юридичних рішень та розв'язання як запланованих проблем, так і таких, що виникли спонтанно);
- надійність (стабільність юридичної діяльності на різних рівнях, а також домінування механізмів її саморегуляції тощо).

Наступним компонентом професійної компетентності є *аксіологічний*. Дана складова вміщує морально-ціннісні орієнтації, етичні норми, характеристики професійної культури, а також необхідні юристові такі особистісні властивості, як толерантність, лояльність і духовність. Аксіологічний компонент професійної компетентності юриста також передбачає:

1) усвідомлення себе та інших незалежними суверенними особистостями, врахування цілей, устремлінь, цінностей, можливостей кожної особистості, розуміння однакового рівня відповідальності за результати спільної діяльності;

2) усвідомлення своїх потреб і можливостей, морально-етичних цінностей та співвіднесення їх із потребами, можливостями

інших, а також порівняння їх із суспільними потребами та вимогами;

3) здатність реально, без стійких упереджень та стереотипів сприймати внутрішній світ своїх клієнтів, вміння бачити в кожному позитивні якості особистості;

4) усвідомлення та критичне осмислення своїх можливостей, здатність розуміти норми, культуру і цінності як соціальних груп, так і своїх клієнтів;

5) усвідомлення своєї реальної, а не уявної або ззовні обов'язкової, посадової ролі, особливостей впливу на клієнта, результативності власних бажань і переконань;

6) готовність порівнювати себе з іншими, змінюватися, духовно розвиватися разом зі своїми клієнтами.

Стосовно толерантності юристів, то аналіз різноманітних досліджень свідчить про необхідність розуміння принципової відмінності толерантного ставлення (поваги, неворожості, прийняття особистості іншої людини такою, якою він/вона є) від пасивного вимушеного примирення (терплячість по відношенню до більш «слабкої» особистості) до повного прийняття суб'єктних характеристик індивіда. Розуміння толерантності, таким чином, полягає в здатності суб'єкта до незалежного і критичного мислення, формулювання суджень та висновків, заснованих на морально-етичних цінностях та настановленнях.

Толерантність – це якість особистості, що сприяє саморозвитку, самореалізації та актуалізації особистості, становленню її соціальної адаптивності. В основу толерантності як її базову характеристику покладемо співпереживання, яке фасилітує розуміння цілей взаємодії іншої сторони – свого опонента, розуміння та тлумачення поглядів, що значно посилює домінування рівноправних міжособистісних взаємостосунків, дозволяє долати відчуження, поблажливості, потурання, виявляється в активному пошуку особистісних смислів, у діалозі, співпраці і можливостях здійснення значущого вибору.

Визначаючи толерантність як необхідну особистісну якість юристів, ми розуміємо її як здатність суб'єкта визнавати існування іншої точки зору, різноманіття культурних відмінностей на основі впевненості щодо своїх позицій в межах універсальних прав і свобод особистості, що забезпечує стійкість індивідуальних характеристик людини (тобто, дозволяє індивіду не поступатися власними принципами задля гармонійного розвитку особистості в соціумі, а також формує позитивне ставлення до

правопорушника навіть у випадку, коли провина останнього є очевидною та доведеною). Щодо лояльності, то вона не є механічним результатом дії будь-яких факторів (внутрішніх і зовнішніх); справжня лояльність – це прояв свідомого, осмисленого і відповідального вибору людини, його власної активної позиції з метою моделювання міжособистісних стосунків. Змістове наповнення лояльності не може бути зведене до визначення сутності окремої властивості; це – складний, багатоаспектний і багатокомпонентний феномен, який має кілька «базових вимірів». У складній структурі лояльності її ключовим виміром є цінності, смисли, особистісні настановлення. Серед усіх різноманітних видів і форм лояльності важливою для юриста є міжособистісна лояльність, тобто лояльність як особливий спосіб міжособистісної взаємодії, спілкування з «Іншими», як міжособистісний діалог [1; 3–5].

Отже, юрист має бути лояльним до злочинця, навіть за умов, що його злочин є надзвичайно тяжким. Толерантність і лояльність особистості юриста і мають становити основу його духовності.

За критерії сформованості професійної компетентності майбутніх юристів будемо вважати високий та достатній рівні розвитку підструктурних елементів мотиваційно-цільового, когнітивного, соціального, аксіологічного та аутопсихологічного компонентів професійної компетентності. Отже, в наступних наших публікаціях опишемо, які методиками будуть використані нами з метою дослідження рівнів сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх юристів, наведемо опис отриманих емпіричних результатів та проаналізуємо їх, зробимо висновки щодо найбільш оптимальних особливостей, умов та чинників становлення професійної компетентності майбутніх юристів під час навчання у вищій школі.

Список використаних джерел

1. Бодалёв А.А. Личность и общение [Текст] / Алексей Александрович Бодалёв. – М., 1995. – 323 с.
2. Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма [Текст] / Анатолий Алексеевич Деркач, Нина Васильевна Кузьмина. – М. : Луч, 1993. – 49 с.
3. Зеер Э.Ф. Личностное ориентированное профессиональное образование [Текст] / Эвальд Фридрихович Зеер, Геннадий Михайлович Романцев // Педагогика. – 2002. – № 3. – С. 16–21.

4. Кузьміна Н.В. Профессионализм личности преподавателя [Текст] / Нина Васильевна Кузьміна. – М. : АПН, 1990. – 149 с.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма [Текст] / Аэли́та Капи́тоновна Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
6. Платонов К.К. Структура и развитие личности [Текст] / Константин Константинович Платонов. – М. : «Наука», 1986. – 255 с.
7. Слостёнин В.А. Профессионализм педагога: акмеологический контекст [Текст] / Виталий Александрович Слостёнин // Педагогическое образование и наука. – 2002. – № 4. – С. 4–9.
8. Шахматова О.Н. Личностно-ориентированные технологии профессионального развития педагогов профессиональной школы : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ольга Николаевна Шахматова; УГ ППУ. – 2000. – 187 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bodalyov A.A. Lichnost' i obshhenie [Tekst] / Aleksej Aleksandrovich Bodalyov. – М., 1995. – 323 s.
2. Derkach A.A. Akmeologiya: puti dostizheniya vshin professionalizma [Tekst] / Anatolij Alekseevich Derkach, Nina Vasil'evna Kuz'mina. – М. : Luch, 1993. – 49 s.
3. Zeer E'.F. Lichnostnoe orientirovanoe professional'noe obrazovanie [Tekst] / E'val'd Fridrixovich Zeer, Gennadij Mixajlovich Romancev // Pedagogika. – 2002. – № 3. – S. 16–21.
4. Kuz'mina N.V. Professionalizm lichnosti prepodavatelya [Tekst] / Nina Vasil'evna Kuz'mina. – М. : APN, 1990. – 149 s.
5. Markova A.K. Psixologiya professionalizma [Tekst] / Ae'lita Kapitonovna Markova. – М. : Znanie, 1996. – 308 s.
6. Platonov K.K. Struktura i razvitie lichnosti [Tekst] / Konstantin Konstantinovich Platonov. – М. : «Nauka», 1986. – 255 s.
7. Slastyonin V.A. Professionalizm pedagoga: akmeologicheskij kontekst [Tekst] / Vitalij Aleksandrovich Slastyonin // Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka. – 2002. – № 4. – S. 4–9.
8. Shaxmatova O.N. Lichnostno-orientirovannye texnologii professional'nogo razvitiya pedagogov professional'noj shkoly : Dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Ol'ga Nikolaevna Shaxmatova. – UG PPU. – 2000. – 187 s.

I.V. Ivashkevych. The model of the professional competence of a lawyer. The article deals with the problem of the structure of the professional competence of a lawyer. It was noted that in the researchers which had been

devoted to the study of the professional competence of lawyers, there were the following forms of the professional competence: a special competence; a social competence; auto-competence; extreme professional competence.

The author of the article proposed the definition of the professional competence of a lawyer. It was shown that professional competence was a personal individual substructure, which in turn contained some components that, taken together, defined a psychological category that somehow determined the development of the professional competence of a lawyer. The structure of the professional competence of future lawyers was disclosed. It was indicated that the lawyer's professional competence consisted of the following components: 1) a motivational target component; 2) a cognitive component; 3) a social component; 4) axiological component; 5) auto-psychological component.

The author of the article describes the structure of a motivational target component of the professional competence of a specialist of legal scope, which includes: a motivation to perform legal activities; a motivation to succeed; the ability to set goals and to achieve them; professional self-determination, which is the criterion for successful realization of the professional activity; professional orientation as a psychological orientation of students performing professional activities, including contextual and motivational sides; professional readiness of students as a condition characterized by scientific, theoretical, psychological, legal and also by physical readiness.

It was determined that a cognitive component of the professional competence of a specialist of legal sphere of the activity involved the development of knowledge, abilities and skills of the person, significant professional experience, and also highlighted the development of the ability to use these knowledge and skills, frames of the professional experience in practice.

It was noted that the structure of social component of the professional competence of the lawyer consisted of communicative competence, emotional and expressive peculiarities of the person and the characteristics of motor-volitional sphere of a specialist. In the article it was determined that basic substructural elements of auto-psychological component of the professional competence of the lawyer were: a professional self-determination and self-actualization of a lawyer, which in general could be described as a long process of person's attitude to his/her profession and to himself/herself as a (potential or real) subject of the professional activity or professionalism in a whole.

Key words: the professional competence, a motivational target component, a cognitive component, a social component, axiological component, auto-psychological component.

Received February 12, 2016

Revised March 29, 2016

Accepted April 12, 2016